

УДК 338.43:631.1

С. В. Петруха,

к. е. н., доцент кафедри "Управління фінансово-економічною безпекою", Університету "КРОК"

ORCID ID: 0000-0002-8859-0724

Б. В. Стахов,

аспірант економічного факультету,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-4000-2456-8544932

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.49

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ СТАЛОМУ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ

S. Petrukha,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Financial and Economic Security, "KROK" University, Ukraine

B. Stakhov,

postgraduate student of the Faculty of Economics of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

CURRENT CHALLENGES TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE ECONOMY: THEORETICAL-CONCEPTUAL ASPECTS

У роботі досліджено передумови (еволюційні та революційні) переходу аграрного сектору світової економіки до моделі сталого розвитку, встановлено міру їх транспарентності та паритетності до внутрішніх (національних) інституціонально-регуляторних умов, зокрема породжених аграрною реформою Л.Д. Кучми, історіографією співіснування (залежно від масштабів сільськогосподарської діяльності, її соціально-економічних цілей) дрібно- і високотоварного аграрного виробництва, культурними цінностями й менталітетом ведення домашнього господарства, а також відносно високою мірою параметризації бідності в країні, у т. ч. щодо частки домогосподарств, у яких у сукупних витратах переважають витрати на продукти харчування. Встановлено гносеологію категорії "сталий розвиток аграрного сектору економіки" та пов'язано її термінологічний апарат через Глобальні Цілі сталого розвитку ООН до 2030 р. Визначено національні "рамки" паритетності й відмінності трактування категорії "сталий розвиток" у наукових роботах провідних вчених-економістів, у т. ч. аграрного профілю, національних та регіональних (локальних) стратегічних і тактичних документах, що регуляторно "тактують" трансформаційні зрушення в аграрному секторі економіки загалом та рослинно-тваринній сфері й переробно-харчовій промисловості зокрема відповідно до глобальних завдань у сфері розвитку сільського господарства та "духу" реформи місцевого самоврядування і бюджетної децентралізації. У межах цілей дослідження визначено ефективність використання аграрним сектором національної економіки потенціалу, наданого Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, у контексті забезпечення оптимуму між екологічним, соціальним та економічним аспектами його розвитку, низького рівня кризогенної чутливості, застосовуючи як "подразник" протиепідемічний режим, спричинений пандемією коронавірусу COVID-19. Це дало змогу розглянути "сталий розвиток аграрного сектору" під кутом зору нової економічної реальності, запропонувати новий підхід до класифікації його факторів, їх поділ та змістове наповнення відповідно до ендogenous умов, обґрунтувати необхідність короткострокової зміни "полюсних" пріоритетів у ортодоксальній 3-D моделі сталості: "екологія — соціологія — економіка" під гаслом "Робити багато! Дешево!".

Prerequisites (evolutionary and revolutionary) of transition of the world economy agrarian sector to the sustainable development model were investigated in the work, it was established the degree of their transparency and equality to the domestic (national) institutional and regulatory conditions, in particular, generated by L.D. Kuchma agrarian reform, by the historiography of coexistence (depending on the range of agricultural activity, its socio-economic purposes) the small commodity production and high agriculture, cultural values and housekeeping mentality, as well as the relatively high degree of poverty parameterization in the country, including the share of households in which the aggregate expenditure was outweighed by the cost of food. There was established the gnoseology of the category "sustainable development of the economic agricultural sector" and its research vocabulary was concerned with the UN Sustainable Development Goals to 2030. There were defined the national "frameworks" of equality and differences in category "sustainable development" interpretation in the scientific works of leading scientists-economists, including scientists of agrarian specialization, national and regional (local) strategic and tactical documents that "beat" regulatory the transformational shifts in economic agrarian sector totally and in the vegetal and animal sphere and in food-and-pharmaceutical processing sectors in particular; in accordance with the global objectives for agriculture and the "spirit" of local self-government reform and budgetary decentralization. In the frame of investigation purposes the effectiveness of the national economy potential usage by the agricultural sector was identified in the work; the potential, provided by the Ukraine-European Union Association Agreement in the context of ensuring the optimum between ecological, social and economic aspects of its development, low level of susceptibility to crisis, using the anti-epidemic regime caused by the coronavirus COVID-19 pandemic as an "irritant". It gave an opportunity to consider the "sustainable development of the agrarian sector" from the perspective of the new economic reality; to offer a new approach to its factors' classification, their dividing and substantive content according to endogenous and exogenous conditions; to substantiate the necessity for short-term change of "pole" priorities in orthodoxal 3-D model of sustainability: "ecology — sociology — economy" under the slogan "Do a lot! Cheap!".

Ключові слова: аграрний сектор економіки, сільське господарство, переробно-харчова промисловість, сталий розвиток, стійкість, Глобальні Цілі сталого розвитку ООН, коронавірус COVID-19, парадигма, бідність, продовольство, експорт, екологія, соціологія, економіка.

Key words: economic agrarian sector, agriculture, food-and-pharmaceutical processing sectors, sustainable development, sustainability, UN Sustainable Development Goals, COVID-19 coronavirus, paradigm, poverty, food, export, ecology, sociology, economy.

Світ, який ми знали три місяці тому і який ми побачимо після наступного нового року — це будуть два різні світи, з іншим світовим економічним устроєм і зовсім іншими економічними, політичними моделями існування. Якими вони будуть, не знає поки ніхто.

Майже всі базові міжнародні документи, на яких будувалася вся система відносин, втратили свій функціональний сенс. Далі будуть втрачати ще більше. Далі розвиватиметься ситуація — кожен сам за себе, кожен буде закриватися в своїй мушлі. Тобто це буде абсолютно інша конструкція світу. Я не здивуюся, якщо зміниться карта світу, в тому числі політично.

I. I. Уманський

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аграрний сектор економіки належить до життєзабезпечуючих систем суспільства, формуючи його продовольчий ресурс, стан якого визначає національну, економічну й продовольчу безпеку країни, особливо після заяви Всесвітньої організації здоров'я — "поширення нового коронавірусу COVID-19 досягло стадії пандемії, оскільки торкнулося більшості країн і всіх континентів" [1], а також критичної втрати платоспроможного попиту в результаті вимушеного простою виробництва, ситуативної переорієнтації фінансових пріоритетів від Цілей сталого розвитку ООН до боротьби з коронавірусом, його поширенням і наслідками

[2]: Китай — понад 15 млрд дол. США, Південна Корея — 25 млрд, Сполучені Штати Америки — 8,3 млрд, Японія — 4,1 млрд, Великобританія — 39 дол. США, Італія — 25 млрд євро, Австралія — 11,4 млрд дол. США, Канада — 750 млрд дол. США, Україна — 100 млн грн. Однак навіть після завершення протиепідеміологічних заходів економіка просто так не "запрацює", оскільки сукупний попит перебуватиме на мінімальному екстремумі, а сама економічна система у змінній парадигмі більше нагадуватиме виснажений організм, який може знову "працювати" лише за допомогою "вітамінізації". Цим "вітаміном" для аграрного сектору, який на відміну від інших галузей еконо-

міки глибоко інтегрований в природно-територіальну середу (це проявляється як у специфічній структурі його чинників, так і в безпосередній участі у формуванні еколого-ландшафтного вигляду країни), з урахуванням процесів розподілу товаропотоків у реаліях глобалізації, глибокої трансформації сектору під впливом постіндустріального етапу розвитку, пов'язаних із загостренням проблем зайнятості, зростанням кваліфікаційних вимог, технологічними й інфраструктурними перетвореннями, поглибленням суперечностей між загальним підвищенням рівня економічного прогресу і традиційним відставанням галузі порівняно з іншими сферами, саме і можуть виступити оновлені національні пріоритети в рамках Цілей сталого розвитку ООН до 2030 р. У цих умовах підвищення кризо-адаптивності аграрного сектору не тільки вимагає формування його диверсифікованої функціональної структури, органічно вбудованої в національну соціально-економічну систему, а й моніторингу прогресу досягнення "аграрних" Цілей сталого розвитку (з урахуванням необхідності реалізації завдань, визначених в Указі Президента України "Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року" від 30 вересня 2019 р. № 722/2019 [3]), що дасть змогу оцінити результати його діяльності, сформулювати об'єктивну багатофункціональну теоретико-концептуальну основу, що є відображенням поліаспектних процесів розвитку сільського соціуму як системи вищого порядку, здатної узгодити різновекторні інтереси сільської економіки та екології.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методологічні проблеми і концептуальні питання забезпечення сталого розвитку економіки в цілому і її аграрного сектору зокрема відображено в науковій літературі (в роботах теоретиків-класиків і фундаторів міждисциплінарних досліджень стійкості, якот: В.І. Вернадський, А.С. Гурвич, Г.Е. Дейлі, В. Джегатезен, Дж.Б. Кларк, М. Котабі, Д.Л. Медоуз, Р.М. Солоу, Г. Хотеллінга і ін.), у тому числі крізь призму:

глибоко координованого вирішення продовольчої та екологічної проблем, їх фінансового забезпечення з урахуванням регуляторних тактів зміни системи управління державними фінансами, гомеостазу сталого господарювання агропромислових структур (О.Г. Білорус, І.К. Бистряков, С.С. Гасанов, В.М. Геєць, А.І. Даниленко, М.Я. Дем'яненко, Т.І. Єфименко,

В.М. Жук, А.В. Забловський, С.М. Кваша, В.П. Кудряшов, І.О. Лютий, Є.В. Любкіна, В.В. Небрат, Г.О. Обіход, Д.В. Полозенко, А.Д. Рожко, П.Т. Саблук, А.Д. Тулуш, М.А. Хвесик, П.Г. Пікуляк та ін.);

трансформації аграрної політики під впливом еволюційних процесів у національній регуляторній системі, її зближення з баченням аграрної реформи А.Д. Кучми, нормами й правилами регулювання сектору (державної підтримки (допомоги), контролю якості та безпеки харчових продуктів і т. ін.) країн-членів Європейського Союзу, під впливом Угоди про асоціацію, глобальної "екологізації" сільськогосподарської діяльності (О.М. Бородіна, П.І. Гайдучський, В.А. Голян, А.В. Дейнеко, М.І. Кисель, М.Ф. Кропивка, І.І. Лукінов, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, А.В. Молдаван, Т.А. Осташко, О.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавер, М.І. Пугачов, Н.М. Петруха, О.М. Шпичак, О.В. Шубравська, А.М. Шубалий та ін.);

зміни місця та ролі фінансово-економічної безпеки функціонування аграрного сектору економіки, його адаптивності й кризостійкості до національних і світових соціальних, економічних, екологічних потрясінь, зокрема в рамках глобальної продовольчої проблеми, значення цивільного будівництва для сталого розвитку сільськогосподарських ареалів: (П.І. Бакуменко, З.С. Варналій, А.С. Власюк, А.І. Захаров, І.П. Мігус, А.А. Олефір, А.В. Ортинов, В.Л. Осецький, С.В. Петруха, К.А. Приб, Г.М. Рижакова, А.Г. Шемаєва, Я.Я. Швачка та ін.).

Відаючи належне результатам досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, варто зауважити, що не всі соціально-економічні, політико-фінансові та теоретичні аспекти прогресу аграрного сектору економіки в рамках архітекtonіки регуляторної системи досягнення "аграрних" Цілей сталого розвитку ООН до 2030 р. відповідно до нових умов — гіпертрансформації економічних систем під впливом кризового інерціювання внаслідок коронавірусу COVID-19, достатньо повно вивчені. Тому вивчення, узагальнення, обґрунтування й уточнення теоретичних, практичних і концептуальних підходів до проблеми стійкості економічної динаміки агроекономічних систем є актуальними та можуть бути висунуті як пріоритетні завдання в структурі соціально-економічних досліджень. Актуальність цієї проблеми, а також недостатній ступінь її вивченості зумовили вибір теми, формулювання мети дослідження (вивчення теоретико-концептуальних передумов у формуванні та втіленні в життя моделі

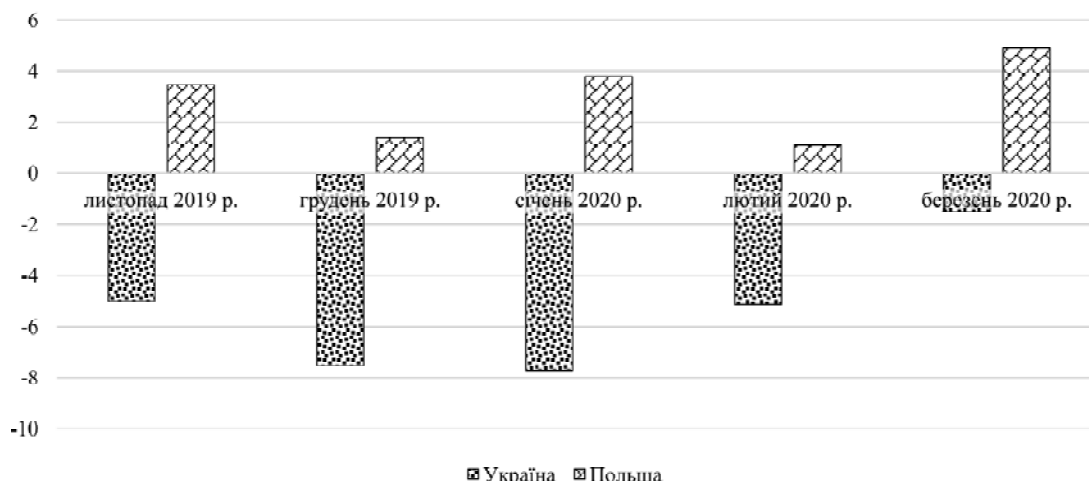

Рис. 1. Порівняння темпів зростання (зменшення) фактичного промислового виробництва в Україні та Польщі

Джерело: побудовано автором за даними [14].

сталого розвитку аграрного сектору за нової економічної реальності), його внутрішню логіку і структуру.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Україна — єдина серед європейських країн, яка не тільки забезпечила кризове інерціювання системоутворюючих проблем, набутих за часів незалежності (1991 р. — дотепер) з апогеєм фінансово-економічної рецесії (2008—2009 рр.), на Цілі розвитку тисячоліття [4] (2000—2015 рр.), а й не відновила позитивну економічну динаміку, яка б дала змогу успішно реалізувати глобальні Цілі сталого розвитку ООН [5] до 2030 р., сформувавши кризостійкість у 2014 р. — на початку 2020 р. (зокрема щодо світової пандемії коронавірусу COVID-19) на виконання національних завдань для економіки загалом [6] та аграрного її сектору зокрема. Вкрай слабка економічна динаміка, забарвлена проведенням Операції об'єднаних сил, поглибленням і розширенням негативних тенденцій в економіці, низьким рівнем довіри до системи державного управління, високою корупцією, незадовільною фінансовою дисципліною, низькою інвестиційною привабливістю, надмірним борговим навантаженням, нетривалим політичним циклом (лише 188 днів пропрацював уряд О.В. Гончарука [7]) — вказує на збереження "переддефолтної" загрози, загострення продовольчої проблеми (ООН додала Україну до списку з 26 країн, де люди страждають від голоду через конфлікти і кліматичні явища: "26 % жителів окупованих територій Донбасу і 15 % населення прилеглих до зони конфлікту підконтрольних Києву тери-

торій відчувають дефіцит продовольства" [8]) та втрату країною достойного місця у світовій економіці — за рівнем номінального ВВП на одну особу 2,963 тис. дол. США (за даними Міжнародного валютного фонду [9]) або 3,095 тис. дол. США (122-ге місце серед 181 країни, що розвиваються [10]), відкидаючи Україну до групи країн Нової Європи, які розвиваються (відповідно до нової економічної класифікації країн МВФ [11]).

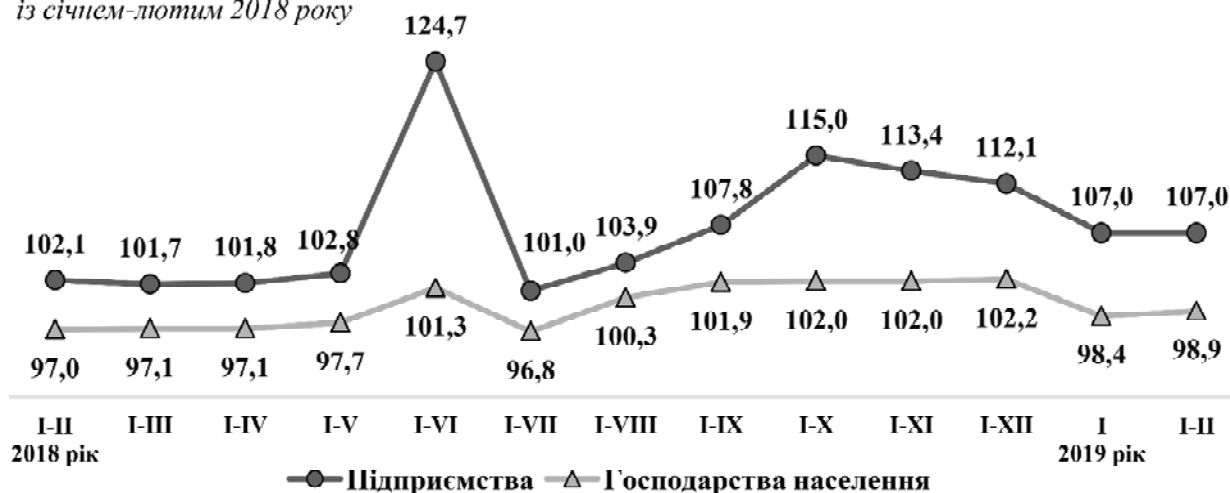
При цьому, відповідно до моніторингової системи реалізації плану заходів з виконання Угоди про асоціацію [12], станом на березень 2020 р. Україна недостатньо ефективно використала потенціал Угоди [13]. Так, розділ 17 "Сільське господарство та розвиток сільських територій" виконано на рівні трохи більше 60%, а загальний прогрес із 1 листопада 2014 р. по 11 жовтня 2024 р., за нашими прогнозами, не перевищуватиме 34 %, що формуватиме стійкі бар'єри на шляху доступу українських агровиробників на внутрішній ринок країн — членів ЄС, реалізації окремих завдань у рамках національно пріоритизованих Цілей сталого розвитку до 2030 р.

Яскравою ілюстрацією неадекватності використання створених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС можливостей, скорочення регуляторного потенціалу внаслідок недостатньої ефективності останньої адміністративної реформи в Україні (почалася 2 вересня 2019 р. як утілення положень передвибірчих програм В. Зеленського та політичної партії "Слуга народу"), вираженої в оптимізації системи центральних органів виконавчої влади (зокрема, ліквідоване Міністерство аграрної політики та продовольства України, функції

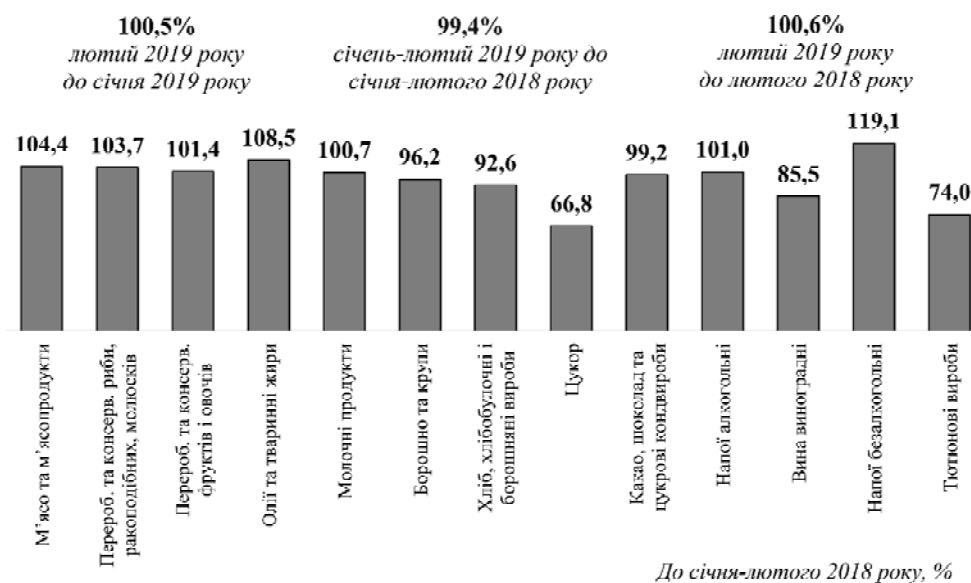
Початок рис. 2

103,2 % - у січні-лютому
2019 року порівняно
із січнем-лютом 2018 року

107,0 % - у підприємствах
98,9 % - у господарствах населення

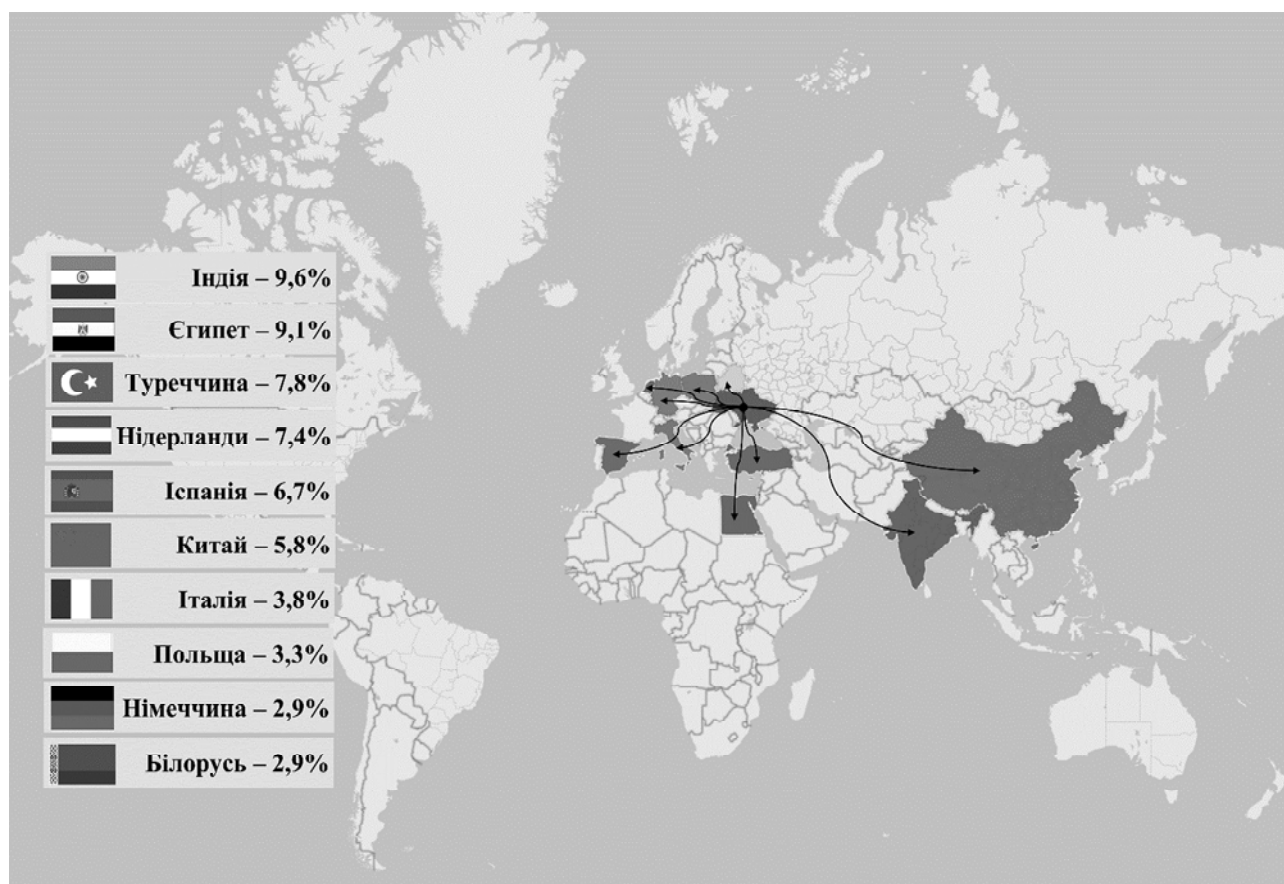
а) Динаміка індексу сільськогосподарської продукції

б) Динаміка індексу виробництва переробно-харчової промисловості

в) Регіональний розподіл приросту сільськогосподарської продукції та продукції переробно-харчової промисловості

г) Країнна пріоритетність зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору національної економіки

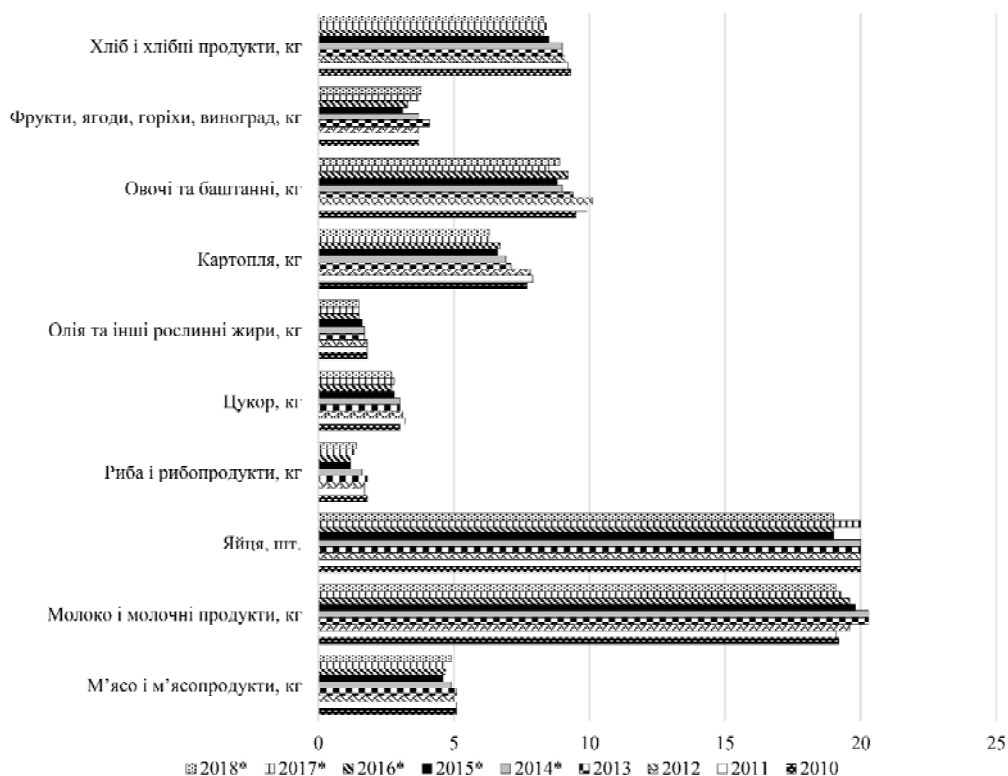
Рис. 2. Візуалізація місця та ролі аграрного сектору в економіці України, її інтеграції до світових продовольчих ринків

Джерело: побудовано автором за даними [15–18].

якого передані Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України), є катастрофічне скорочення фактичного промислового виробництва в Україні (на -1,5% у березні 2020 р. на тлі стійких негативних тенденцій протягом IV кварталу 2019 р.), тоді як у сусідніх європейських країнах, наприклад у Польщі, спостерігається виключно висхідний позитивний тренд (рис. 1).

Наголосимо, що з огляду на відносно невисокий рівень кореляції промислового виробництва з тенденціями розвитку аграрного сектору економіки, для обґрунтування подальших висновків щодо стійкості його онтогенезу в умовах імплементації Угоди про асоціацію, створених державними інститутами регуляторні можливості та в межах виконання завдань Цілей сталого розвитку, використовуємо офіційно опубліковані [15] очікування сільськогосподарських підприємств стосовно перспектив розвитку їх ділової активності. Так, виробники продукції як тваринного, так і рос-

линного походження очікують у II кварталі 2020 р. суттєве скорочення обсягів виробництва (від'ємний баланс опитаних респондентів: -14 та -4, відповідно, виробників рослинної і тваринної агропродукції), що паритетно до значень у період панування світової фінансово-економічної рецесії (II квартал 2018 і 2019 рр.). Заради справедливості зауважимо, що в межах оцінювання змін обсягу реалізованої продукції сільського господарства на внутрішньому ринку країн-членів ЄС у I кварталі 2020 р. агровиробники очікують позитивний тренд за продукцією рослинного походження та дотримання нульового балансу за тваринною продукцією. Хоча, якщо подивитись динаміку "балансових часток", то вона, хоча й позитивна, однак найменша за період як реалізації Угоди про асоціацію (з 27 червня 2014 р. дотепер), так і виконання завдань Цілей сталого розвитку (з 2016 р. до сьогодні). Проте на перший план серед факторів, що стримують розвиток сільського господарства, виходять погодні умови, які по-

Умовні позначення: "*" — без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Рис. 3. Динаміка споживання продуктів харчування в домогосподарствах (у перерахунку в первинний продукт) у середньому за місяць у розрахунку на одну особу

Джерело: побудовано автором за даними [15; 19].

діляють першу позицію з фінансовими обмеженнями (наприкінці реалізації завдань Цілей розвитку тисячоліття їх відставання було більше ніж двократним — відповідно, 15 і 29 опитаних респондентів зазначили вказані перешкоди).

Варто нагадати, що аграрний сектор на відміну від інших галузей національної економіки істотною мірою визначає соціально-економічний розвиток не лише сільських територій, а й міського соціуму, забезпечуючи формування близько 14 % валової доданої вартості (ВДВ), понад 40 % сукупного експорту, майже 90 % внутрішніх потреб у продовольстві [15; 16], фактично створюючи "обличчя" України у світі як надійного виробника високоякісної аграрної продукції (рис. 2).

Діяльність сектору визначається не лише зовнішніми можливостями (водночас вони вирішальною мірою детермінуються як країновими пріоритетами в досягненні завдань Цілей сталого розвитку, прогресом їх реалізації в глобальній, регіональній та локальній площині, так і ранжуванням Україною країн — торговельних партнерів), а й внутрішніми ресурсами, в яких не останнє місце посідає споживач. У цьому контексті, на тлі перелічених вище деструкцій у розвитку аграрного сектору, підкресли-

мо позитивні зрушення, що відбулись у 2018 р. порівняно з 2010—2017 рр. у структурі споживання продуктів харчування (рис. 3). Так, збільшилося споживання фруктів, ягід, горіхів, винограду, кавунів, динь — на 11,1 % (порівняно з 2017 р.), риби та рибопродуктів — на 7,7 %, м'яса і м'ясопродуктів — на 2,3, молока та сиру — на 1,5 %, а також скоротилось споживання яєць — на 5,0 %, цукру, меду — на 3,6 %, хліба і хлібних продуктів — на 1,2 %, овочів, картоплі, грибів — на 0,7 %. Водночас сільські домогосподарства традиційно спрямовували на харчування (включаючи харчування поза домом) більшу частину сукупних витрат, ніж міські (відповідно 51,7 % проти 48,4 %), однак споживали більше овочів, картоплі, грибів, сала та жирів тваринних — у 1,3 раза, хліба і хлібних продуктів — у 1,2, молока та сиру, олії та інших рослинних жирів, цукру, меду — в 1,1 раза.

Незважаючи на суттєвий "продовольчий" поступ із точки зору розвитку аграрного сектору української економіки, він несе в собі низку загроз.

По-перше, інерцію до подальшої концентрації продуцентів на традиційній продукції з відносно невисоким рівнем доданої вартості. На користь цієї моделі свідчить тенденція до

(1987 р.), коли з'явилася, зокрема, дефініція "сталий розвиток суспільства", яка передбачає встановлення збалансованих, гармонійних відносин між людиною, суспільством і природою [24] і не викликає жодних суперечок у його тлумаченні. Це трактування ґрунтується на міжнародних постановках ООН, першою з яких стала прийнята на Генеральній асамблеї ООН (1962 р.) резолюція "Економічний розвиток і охорона природи" [25], що стала основою доповіді ООН "Наше спільне майбутнє" [24], яка відображає Концепцію сталого розвитку суспільства. У ній стійкість розвитку трактувалася як "розвиток, що відповідає потребам сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби" [24]. Це положення передбачало той факт, що розвиток сучасних економічних, сільськогосподарських і виробничих систем, які задовольняють потреби суспільства, не повинен забруднювати навколишнє середовище. Це надасть для майбутніх поколінь можливість подальшого існування, забезпечуючи рівень життя, не нижчий від теперішнього. Відтоді в зарубіжній науці й практиці поняття "сталий розвиток" невідокремлюване від поняття "захист навколишнього середовища". У Концепції цей термін використаний щодо сталого розвитку суспільства загалом, що передбачає стійкість розвитку трьох складових — економічної, соціальної та екологічної. Той самий документ може бути термінологічною базою для визначення "нестійкого економічного розвитку". Таким, на думку Комісії ООН, є розвиток, що чутливо реагує на кризи в економіці, породжувані негативними наслідками дії природної стихії або стихії ринку [24]. Однак така уразливість може бути зменшена завдяки використанню сучасних технологій та економічних (у тому числі інституційних) інструментів, що зменшують коливання ринкової кон'юнктури.

Лоуел-центр сталого виробництва Массачусетського університету формулює стійкість розвитку виробництва як виробництво продуктів і послуг із дотриманням таких умов: охорона навколишнього середовища, енергозбереження та дбайливе ставлення до природних ресурсів, економічна життєздатність, додержання науково обґрунтованих режимів праці й відпочинку працівників, соціальна і творча корисність [26]. Тобто для забезпечення сталого розвитку слід дотримуватись таких принципів: екологічність упаковки; екологічна безпека товару протягом усього життєвого циклу; організація послуг на засадах рівного ставлення до клієнтів незалежно від їхнього со-

ціального рівня; переробка (знищення) відходів виробництва, що становлять загрозу здоров'ю людей; енергозбереження; безпека праці; забезпечення ефективності праці та умов для творчого розвитку особистості.

Характеризуючи розвиток суспільства у цілому, наведене трактування сталого розвитку має право на існування, коли його представляють як процес взаємодії трьох сфер — соціальної, екологічної й економічної.

У західній науковій літературі термін "сталый розвиток аграрного сектору економіки (сільського господарства)" також передбачає обов'язкову умову збереження навколишнього середовища. Так, у Законі США "Про охорону сільського господарства, забезпечення продовольством і торгівлю" [27] інтегрована система таких способів виробництва продукції рослинництва і тваринництва, яка при задоволенні потреб населення в продуктах харчування водночас дає змогу підвищувати якість навколишнього середовища, максимально ефективно використовувати природні ресурси, підвищувати економічну ефективність сільськогосподарського виробництва та якість життя фермерів.

На обов'язковому врахуванні екологічного чинника ґрунтується тлумачення сталого розвитку аграрного сектору економіки багатьма зарубіжними вченими. Однак у зарубіжній науці цей термін не викликає наукових суперечок і використовується однозначно. Наприклад, на думку Р. Дастерхауса, стосовно сільського господарства стійкими можуть вважатися системи його ведення, які здатні необмежено довго підтримувати свою результативність і корисність для суспільства. Це — ресурсозберігаючі, такі, що соціально підтримують, економічно конкурентоспроможні й екологічно безпечні системи [28]. На думку Д. Преті та Х. Картера [29], за останні десятиліття сільське господарство істотно підвищило свою результативність, використовуючи переважно здобутки сучасної хімії, проте, оскільки це вступає в суперечність із концепцією сталого розвитку і завдає шкоди навколишньому середовищу, необхідний пошук нових факторів зростання виробництва продовольства [30]. Це також спричинено загостренням питань надлишкового приросту населення в "бідних" регіонах світу, перенаселенням у "багатих", ожирінням, урбанізацією, а також істотними кліматичними змінами, які негативно позначаються на провадженні традиційної сільськогосподарської діяльності, сповільнюючи "проникнення" в неї продукції з екологічно чистим паспортом.

Рис. 4. Парадигмальна мегааспектність сталого розвитку

Джерело: побудовано автором за даними [33—37].

Один із засновників Української академії наук В.І. Вернадський ще у 20—30-х роках ХХ ст. у фундаментальній праці "Біосфера і ноосфера" [31] дійшов висновку, що розум людини перетворюється на основну геологоформуючу силу і, як наслідок, люди повинні взяти на себе відповідальність за майбутній розвиток природи (тобто під впливом наукової думки і людської праці біосфера переходить у новий стан — ноосферу), фактично не тільки започаткував міждисциплінарність подальшого еволюціонування категорії "сталий розвиток", а й позиціонування сільського господарства як визначальної сфери суспільного життя, що домінує в природних й екологічних процесах.

Із того часу у вітчизняній науковій думці триває втілення ідеї міждисциплінарності з акцентованим сплеском уваги дослідників до того чи іншого аспекту сталого розвитку (рис. 4), виходячи з ендо- й екзогенних обставин, що задають темп і вектор подальшого піднесення економічних систем. Найбільш цитовані в системі Google Академії наукові позиції сучасних дослідників стосовно провідного аспекту забезпечення сталого розвитку наведено на рисунку 4. Наголосимо, що до класичної тріади (яка найбільше вивчена вітчизняними дослідниками) "екологія — економіка — соціум", з огляду на набутий досвід реалізації Цілей розвитку тисячоліття, на початку ХХІ ст. додалися такі аспекти, як фінанси, інформація, інституціональна спроможність і глобальний вимір. Останні кілька років питання безпеки, у тому числі фінансово-економічної, воєнних і соціальних конфліктів, "пронизують" мультиаспектність сталого розвитку, виводячи їх фактично на перший план. У цьому контексті варто згадати роботи А. Тойнбі — англійського

філософа, культуролога й соціолога, котрий створив теорію "виклику і відповіді" (challenge and response) — "закономірність, що, на його думку, визначає розвиток цивілізації", і С. Хантінгтона — американського філософа, соціолога й політолога, який стверджував, що "кожна цивілізація бачить себе центром світу і представляє історію людства відповідно до цього розуміння, ... між цивілізаціями постійно відбувається протистояння, і нерідко виникають конфлікти, ... результат такої боротьби залежить від того, наскільки певна цивілізація "відповідає" світопорядку, який склався" [32].

У тлумаченнях українських учених, наведених на рисунку 4, термін "сталий розвиток", крім аспектоцентричної кластеризації мають одну істотну відмінність — залежність від об'єкта застосування стійкої моделі. Їх поглиблений аналіз показав, що відносно розвитку суспільства або його осередку — сільської території трактування в цілому схожі й базуються на екологічному аспекті, який має ступінь важливості, не нижчий від економічної або соціальної стійкості, а щодо аграрного сектору економіки думки українських вчених розділилися. Одна група вчених (М.А. Хвесик, О.М. Шубалий, О.В. Хомаківська, О.М. Могильний, Ю.О. Лупенко, О.Г. Шпикуляк, В.Я. Месель-Веселяк, Я.М. Гадзало, М.Й. Малік, А.П. Сава, І.І. Лукінов, А.М. Болдирєва, Г.М. Підлісецький, М.Ф. Кропивко, М.І. Пугачов, В.В. Юрчишин, В.С. Дієсперов, О.В. Шубравська, А.В. Молдаван, Б.Й. Пасхавер, С.М. Кваша, П.Т. Саблук тощо) вважає екологічну стійкість невід'ємною складовою сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, а друга (Ю.Б. Шпильова, О.В. Сакаль, В.М. Жук, А.Д. Тулуш, М.М. Могилова, О.В. Ковальова, Н.І. Па-

тика, А.О. Гуторов, Ю.О. Ярмоленко, В.П. Рябокони, М.Г. Лобас, В.В. Россоха, Н.В. Вдовенко, А.В. Невесенко, О.М. Бородіна, Д.Ф. Крисанов, Н.М. Вдовенко тощо) розглядає підтримання якості навколишнього середовища як необхідне лише частково, оскільки це може завдавати шкоди подальшому веденню сільського господарства та його економічній стійкості загалом.

Тракування українськими вченими терміна "сталий розвиток", на жаль, не спираються на нормативно визначену термінологію, оскільки в базовому Указі Президента України "Про Стратегію сталого розвитку "Україна — 2020" немає відповідної дефініції, однак спостерігається його чітка кореляція з Цілями сталого розвитку ООН до 2030 р., які заплановано досягати через "суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності" [38]. Для ліквідації цього нормативного вакууму 28 лютого 2020 р. у Комітеті з питань економічного розвитку Верховної Ради України ІХ скликання створено робочу групу з розробки проекту Закону "Про засади державної політики сталого розвитку України", який "доручено напрацювати та винести на обговорення проект вказаного Закону, що визначить модель подальшого розвитку України для досягнення Глобальних цілей ООН до 2030 р." [39].

На відміну від загальної (суспільної) сталості розвитку, поняття "стійкість" в українській науці та практиці, що використовується щодо розвитку сільських територій, як це не парадоксально, було врегульоване ще в середині 2005 р., на базі синергії нішевої й локальності, втіленої в комплексній програмі "Перспективи агропромислового комплексу та розвитку сільських територій Івано-Франківської області у 2005—2010 роках та на період до 2015 року", де надано таке визначення: "це така організація і соціально-економічна результативність, за яких кожне сучасне покоління формує не лише якомога кращі умови для себе, а й дбає про те, щоб їх мали також наступні покоління. Інакше кажучи, сталий розвиток всією своєю сутністю, формами організації і механізмами здійснення поступально спрямовується в стратегічне майбутнє" [40].

Спроби забезпечити термінологічну єдність розуміння парадигми сталого розвитку аграрного сектору економіки і сільських територій на національному рівні здійснено в проекті Єдиної комплексної стратегії і плані дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015—2020 рр. (підготовлена Радою з питань розробки проекту Єдиної

комплексної стратегії розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні на 2015—2020 рр., утвореної наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 28 січня 2015 р. № 31 [41]), де під сталим розвитком запропоновано розуміти "розвиток, який задовольняє потреби сьогодення, не обмежуючи при цьому спроможність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби з урахуванням економічних, соціальних і екологічних аспектів" [42], що цілком транспарентно до концептуального бачення, викладеного в доповіді Комісії Брундтланда "Наше спільне майбутнє". Однак вказана стратегія так і залишилась проектом нормативного документа, дійшовши лише до стадії розгляду на 15-му засіданні Національної ради реформ (функціонувала як спеціальний консультативно-дорадчий орган при Президентові України [43]).

Подальші спроби, уречевлені, зокрема в проекті Закону України "Про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку" (реєстраційний № 9162 від 4 жовтня 2018 р.) [44], який мав заповнити нормативний вакуум, що інерціює в національній регуляторній системі сталого розвитку аграрного сектору економіки внаслідок ідеологічно-парадигмальної втрати чинності Законом України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року" (станом на квітень 2020 р., за даними головної сторінки розділу "Законодавство України" Верховної Ради України, позиціонується як чинний) також не дійшли до стадії нормативного закріплення, однак наскрізно ідеологічно пронизані "духом" сталого розвитку. Наприклад, у ст. 16 "Підвищення рівня зайнятості сільського населення у сільській місцевості" чітко зафіксовано, що "сталий сільський розвиток включає узгодженість соціального, економічного, екологічного вимірів" [45], а цього можна досягти лише за дотримання таких умов:

- 1) раціонального використання природних ресурсів;
- 2) стимулювання розвитку сільського підприємництва, у тому числі органічного виробництва та послуг сільської гостинності;
- 3) розвитку соціальної та виробничої інфраструктури в сільській місцевості;
- 4) підготовки фахівців (на базі регіонального замовлення) для забезпечення формування локальних проектів сільського розвитку;
- 5) упровадження енергозберігаючих та альтернативних систем інженерно-технічного забезпечення сільської місцевості.

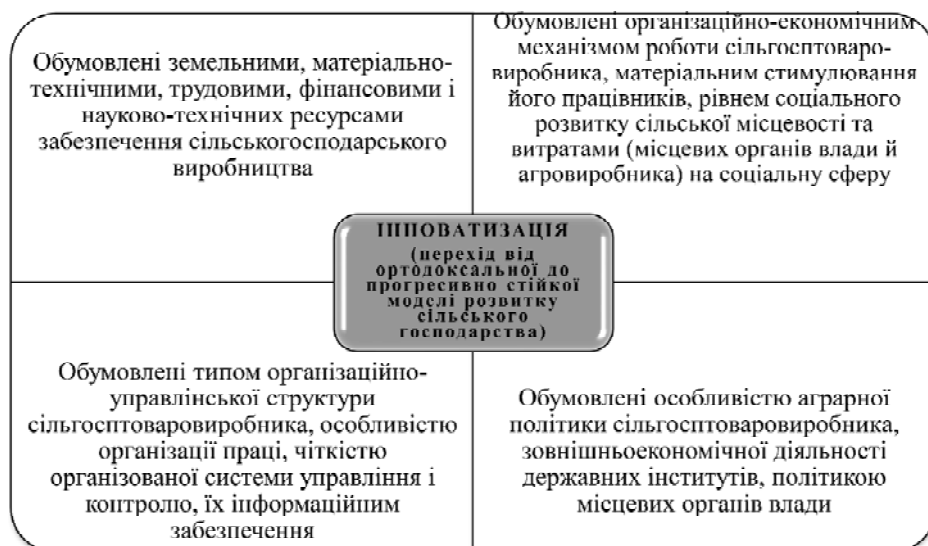

Рис. 5. Класифікація чинників сталого розвитку сільськогосподарського виробництва

Джерело: авторська візуалізація та адаптація джерел [50—53].

У чинній Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р., схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р, тобто на перетині часових лагів завершення виконання завдань, що передбачені Цілями розвитку тисячоліття, та підготовки в напрямі інституційної зрілості державних регуляторів до забезпечення досягнення Цілей сталого розвитку категорія "стійкість" підмінена на "стабільність". Під нею запропоновано розуміти "створення організаційно-економічних умов з метою ефективного розвитку аграрного сектору шляхом забезпечення єдності економічних, соціальних та екологічних інтересів суспільства для стабільного забезпечення населення якісною, безпечною, доступною вітчизняною сільськогосподарською продукцією та промисловістю сільськогосподарською сировиною" [46].

Однак, як це не парадоксально, хоча й транспарентно "духу" реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [46] (зокрема й у частині забезпечення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад, їх соціо-еколого-економічної орієнтації), питання сталого розвитку сільських територій чітко викладені в Концепції стійкого розвитку сільських територій Закарпатської області на 2020—2027 рр. [47], що розміщена на офіційному веб-сайті обласної державної адміністрації. Так, її метою є "з'ясування та аналіз ключових проблем розвитку сільських територій, задіяння важелів соціально-економічного та управлінського характеру, спрямованих на досяг-

нення якісно нового рівня розвитку села, який забезпечує комплексне вирішення економічних, соціальних та екологічних завдань, ефективну реалізацію соціального, природно-ресурсного та транскордонного потенціалу сільських територіальних громад з метою підвищення стандартів якості життя сільського населення" [47].

Аграрний сектор економіки, в якому домінує сільське господарство, є галуззю, де нестійкість виробництва визначається дією природно-кліматичних факторів. У коливаннях рівня врожайності сільськогосподарських культур присутня як трендова, так і випадкова складова. У наших дослідженнях [16; 19; 48] доведено, що існує зв'язок між рівнем урожайності сільськогосподарських культур і ступенем коливання врожайності під впливом погодних умов — при зростанні врожайності ступінь коливання зростає, оскільки біологічні процеси, що відбуваються всередині рослини, реалізують її потенціал майже повною мірою, він стає найбільш чутливим до невеликих відхилень природно-кліматичних умов від оптимальних. У зв'язку з цим ключовим завданням управління стійкістю сільськогосподарського виробництва є не тільки згладжування коливань, а й забезпечення суттєвості тренду. Також на стійкість сільськогосподарського виробництва великою мірою впливають такі показники системи землеробства [49]: родючість земель, рельєф місцевості, еродованість ґрунтів, конфігурація полів, величина схилів, освітленість полів, їх водозабезпеченість. Якщо врахувати, що система землеробства багато в чому визна-

Рис. 6. Наповнення та взаємозв’язок ендо- та екзогенних факторів стійкого розвитку аграрного сектору економіки

Джерело: авторська візуалізація та адаптація джерел [19; 56; 57].

чає систему рослинництва й кормовиробництва, зокрема їхню стійкість, то вона безпосередньо визначає й систему ведення тваринництва. Тобто на стійкість ведення тваринництва прямо впливають структура посівних площ кормових культур, віддаленість природних і штучних кормових угідь, їхня продуктивність. Це ті чинники, на які може впливати людина через застосування інновацій, а інноваційна орієнтація на стабілізацію перерахованих факторів дає змогу по-новому поглянути на їх класифікацію (рис. 5).

Стійким розвиток аграрного сектору економіки буде тоді, коли зміна обсягів виробництва буде транспарентною зміни попиту (окремий методологічний прогрес у цій царині забезпечило у 2004 р. Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції спільно з Міністерством аграрної політики в рамках підготовки методики та форми для складання балансів попиту й пропозиції сільськогосподарської продукції і продовольства [54], а також учені ННЦ "Інститут аграрної економіки", які з 2013 р. на своєму офіційному веб-сайті публікували річні баланси (їх прогнози) сільськогосподарської продукції та продовольства, наприклад [55]). У сільськогосподарському виробництві знизити коливання, спричинені природно-кліматичними факторами, можна, регулюючи агротехнічні прийоми, організацію виробництва, диверсифікацію, кооперацію, застосовуючи раціональне поєднання рослинниц-

тва і тваринництва та ін. Саме тому нами запропоновано фактори сталого розвитку аграрного сектору економіки розділити на ендо- й екзогенні, наповнення яких наведено на рисунку 6.

На думку О.Г. Михайленко [58], в останні двадцять років відбулася поступова еволюція завдань сталого розвитку від підвищення рівня виробництва продуктів харчування стійким способом і забезпечення продовольчої безпеки до пріоритизації соціального добробуту без виснаження екосистем, змін клімату, заподіяння шкоди навколишньому середовищу за умови економічно ефективного виробництва. Таке еволюціонування парадигми сталого розвитку, її мейнстрим на природо-ресурсних системах, зокрема діяльності аграрного сектору економіки, дало змогу О.Г. Михайленко розглядати сталий розвиток у взаємозв’язку й взаємовпливі зі сталою міжнародною торгівлею сільськогосподарськими товарами, під якою запропоновано розуміти "торгівлю як фактор й механізм соціально-економічного розвитку та обміну, що опосередковує виробництво та споживання; задовольняє, першочергово, екологічні потреби споживачів у сільськогосподарських товарах, вироблених і перероблених без шкоди навколишньому середовищу, не призводить до негативних соціальних наслідків, дозволяє розв’язувати сучасні проблеми суспільства з використанням інструментів міжнародної торговельної політики; враховує питан-

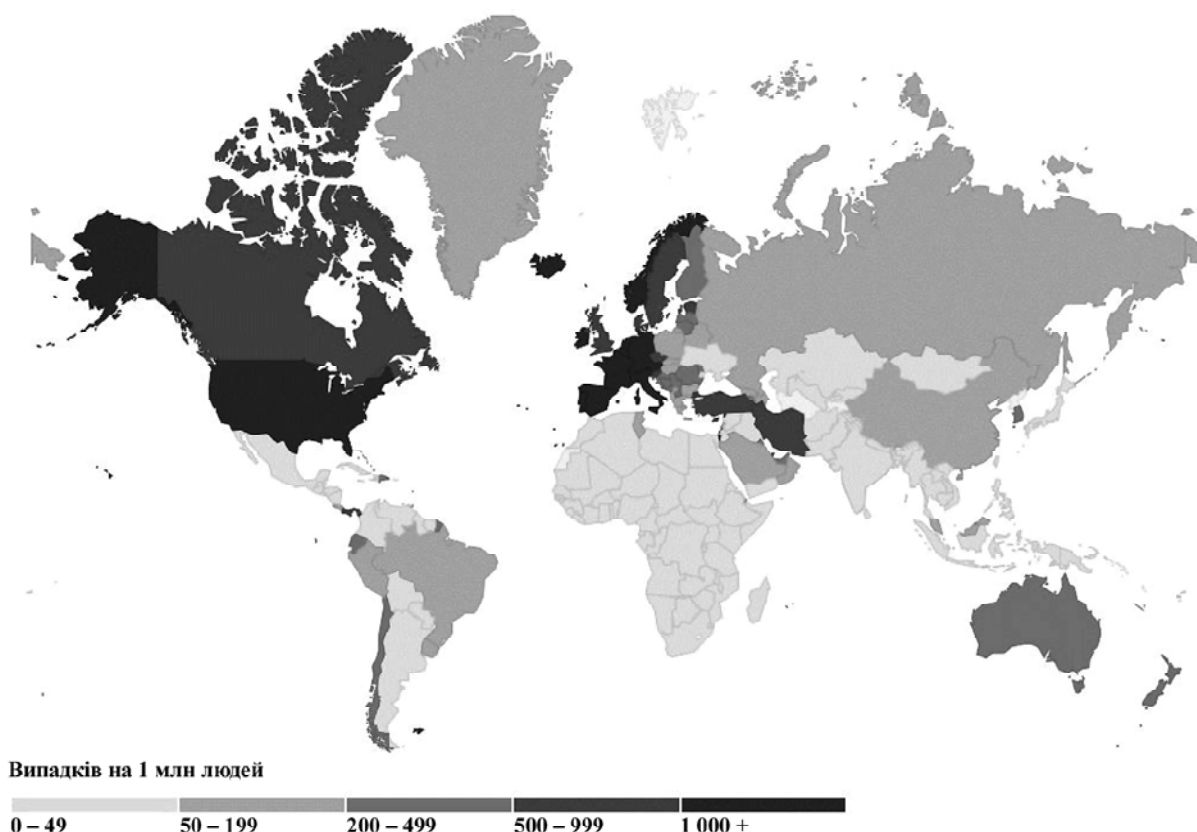

Рис. 7. Карта розповсюдження коронавірусу COVID-19 у світі станом на 29 березня 2020 р.

Джерело: джерело [60].

ня економічного, соціального та екологічного розвитку країн" [58].

Нагадаємо, що за результатами 2018 р. зовнішньоторговельний оборот аграрного сектору економіки України становив 24,3 млрд дол. США, з яких 18,8 млрд дол. США припало на сільське господарство (зернові культури — 38,4% від загального обсягу експорту сільгоспсировини, масла — 23,3 і насіння олійних культур — 10,2 %), що дало йому можливість перевищити рекордні показники 2012 р. у розмірі 18,2 млрд дол. США. Найбільшими імпортерами української агропродукції у світі у 2018 р. були Індія (1,8 млрд дол. США), Китай (1,2 млрд), Нідерланди (1,2 млрд), Іспанія (1 млрд), США і Єгипет (по 0,9 млрд дол. США). Також за травень 2018 р. — квітень 2019 р. Україна увійшла в трійку найбільших експортерів сільськогосподарської продукції в ЄС, продавши йому продовольства на 6,3 млрд євро, що на 14,2 % більше, ніж за аналогічний період 2017—2018 рр. [15]. Якщо накласти перелічені показники на емпіричні результати Johns Hopkins University's Center for Systems Science and Engineering щодо поширення коронавірусу COVID-19 (рис. 7), зокрема у країнах — торговельних партнерах

(у США всього хворих 123 750 осіб, з них 19 тис. нових випадків за 28 березня 2020 р., Італія — відповідно 92472 і 5,9 тис., Китай — 81 439 і 45, Іспанія — 73 235 і 7,5 тис. та Німеччина — 57 695 осіб і 6,8 тис.) на тлі вжиття ними безпрецедентних протиепідеміологічних заходів, які створюють штучні торговельні бар'єри, бар'єри доступності продовольства для широких верст населення, у тому числі через зупинку низки переробно-харчових підприємств, які були імпортерами української сільськогосподарської сировини, можна припустити, що фокус у короткостроковій перспективі в питанні стійкого розвитку аграрного сектору економіки зміститься з екологічного складника на забезпечення його максимальної результативності в продукуванні дешевого продовольства задля забезпечення ним населення світу, що потерпає від коронавірусної інфекції. На користь цієї моделі короткострокової сталості розвитку аграрного сектору національної економіки також свідчать результати опитування, проведеного дослідницькою компанією Gradus, щодо рівня матеріального добробуту українців у період карантинних заходів національного й локального масштабу — "в 57 % жителів України

закінчатся гроші на життя за чотири тижні або менше" [59], тобто до 20 квітня 2020 р. Якщо взяти до уваги, що дата проведеного опитування — 22 березня поточного року, ще навіть до офіційної дати завершення всіх карантинних обмежень, встановлених Урядом України (24 квітня 2020 р.), можна констатувати суттєву загрозу заміщення розповсюдження коронавірусу COVID-19 територією України бідністю у всіх її проявах. У свою чергу, ефект параметричного резонансу бідності суттєво деформує усталені споживчі вподобання населення країни в напрямі калорійної й недорогої агропродукції з низьким рівнем доданої вартості, фактично зводячи нанівець раніше сформовану екологічну культуру споживання, змушуючи продуцентів продовольства не лише переформатувати виробничі плани на 2020 р., а й забезпечити пріоритизацію в них високої продуктивності з одиниці задіяних природних ресурсів, незважаючи на екологічні стандарти, користуючись гаслом "Робити багато! Дешево!".

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У проведеному дослідженні здійснено теоретико-методичне та концептуально-методологічне узагальнення й запропоновано нове розв'язання науково-прикладного завдання, що полягає у поглибленні парадигмально-теоретичних підойм переходу аграрного сектору національної економіки до моделі сталого розвитку в умовах нової економічної реальності. Це уречевлюється насамперед у таких наукових положеннях:

1) протягом періоду становлення і розгортання вітчизняної школи сталого розвитку аграрного сектору економіки України спостерігається одночасне співіснування діаметрально протилежних методологічних позицій. Так, перша група вчених агроекономістів на чолі з академіком НААН П.Т. Саблуком абсолютно солідарна із зарубіжними вченими та прийнятими наднаціональними документами у сфері сталого розвитку щодо його невід'ємності й необхідності балансування з екологічними питаннями. Прихильники другої, зважаючи на кризогенність розвитку сектору в 90-х роках ХХ ст., незавершеність аграрної реформи, проголошеної ще за президентства Л.Д. Кучми, недостатній рівень інституційної зрілості державних регуляторів унаслідок, зокрема, постійних метаморфоз зі спеціалізованим центральним органом виконавчої влади, відповідальним за формування політики сталого розвитку,

"пронизування" нею аграрного сектору та його рослинно-тваринної ланки і переробно-харчової промисловості, виводять на перший план економічний контекст, використовуючи категорію "економічна стійкість", яка в подальшому еволюціонує в напрямі безпекостворення, детермінуючи її з фіскально-бюджетною підтримкою аграрної галузі;

2) аграрний сектор світової й національної економіки на протигагу класичним промислово-економічним системам не лише обмежений природо-біологічними межами зростання, що суттєво стримує досягнення програмованих параметрів сталого розвитку, а й характеризується економічною нестійкістю через відсутність реальної можливості інноваційного відтермінування (на кшталт такої, що доступна суб'єктам промисловості) дії закону спадної віддачі, відомого також як "закон родючості ґрунту". Вказані природо-біологічні обмеження й особливості виробничої поведінки економічних агентів на перетині століть і до цього часу пріоритизують інтенсивний тип (апогеєм якого стало "АГРО 4.0") ведення сільського виробництва над екстенсивним у питаннях забезпечення сталого розвитку. Однак, з огляду на дію відомого еколого-економічного закону Лібіха ("Бочка Лібіха"), фокусування сталого розвитку аграрного сектору економіки на інтенсифікаційній моделі власного розвитку не лише забезпечує інерціювання "екологічного фактору" на економіко-продуктивну параметризацію, а й суттєво збільшує ризикогенність. Специфічними формами її прояву в умовах нової економічної реальності є втрата платоспроможного попиту, бідність, формальні й неформальні соціально-побутові, локаційні й економічні "бар'єри" доступу вітчизняних і зарубіжних споживачів до продукції аграрного сектору національної економіки через карантинні заходи, запроваджені урядами низки країн, у тому числі України, внаслідок пандемії коронавірусу COVID-19. Саме коронавірусні ризики розвитку аграрного сектору економіки України змінили полюси в питання сталості: від екологічно до соціо-економічного аспекту, гаслом якого є "Робити багато! Дешево!".

Література:

1. Вступительное слово Генерального директора ВОЗ на пресс-брифинге по COVID-19 13 марта 2020 г. / ВОЗ. 2020. 13 марта. URL: <https://www.who.int/ru/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-mission-briefing-on-covid-19---13-march-2020>

2. Война с COVID-19. Какие суммы разные страны направили на борьбу с коронавирусом. Лига. Финансы. 2020. 12 марта. URL: <https://finance.liga.net/ekonomika/novosti/vlasti-raznyh-stran-vydelyayut-bespredsedentnye-summy-na-borbu-s-koronavirusom>

3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>

4. United Nations Millennium Declaration: General Assembly resolution 55/2 of 8 September 2000. URL: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Millennium.aspx>

5. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development / United Nations. 2015. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>

6. Цілі Сталого Розвитку: Україна: нац. доповідь. 2017. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf

7. Відставка Гончарука: нинішній Кабмін може побити антирекорд по "тривалості життя". Слово і діло. 2020. 3 берез. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/03/infografika/polityka/vidstavka-honcharuka-nynishnij-kabmin-mozhe-pobyty-antyrekor-d-po-tryvalosti-zhyttya>

8. Monitoring food security in countries with conflict situations / FAO, WFP. 2018. January. <http://www.fao.org/3/I8386EN/i8386en.pdf>

9. Report for Selected Countries and Subjects / IMF. URL: [https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/weorept.aspx?sy=2018&ey=2018&scsm=1&ssd=-1&sort=country&ds=.&br=1&c=512%2C668%2C914%2C672%2C612%2C946%2C614%2C137%2C311%2C546%2C213%2C674%2C911%2C676%2C314%2C548%2C193%2C556%2C122%2C678%2C912%2C181%2C313%2C867%2C419%2C682%2C513%2C684%2C316%2C273%2C913%2C868%2C124%2C921%2C339%2C948%2C638%2C943%2C514%2C686%2C218%2C688%2C963%2C518%2C616%2C728%2C223%2C836%2C516%2C558%2C918%2C138%2C748%2C196%2C618%2C278%2C624%2C692%2C522%2C694%2C622%2C962%2C156%2C142%2C626%2C449%2C628%2C564%2C228%2C565%2C924%2C283%2C233%2C853%2C632%2C288%2C636%2C293%2C634%2C566%2C238%2C964%2C662%2C182%2C960%2C359%2C423%2C453%2C935%2C968%2C128%2C922%2C611%2C714%2C321%2C862%2C243%2C135%2C248%2C716%2C469%2C456%2C253%2C722%2C642%2C942%2C643%2C718%2C939%2C724%2C734%2C576%2C644%2C936%2C819%2C961%2C172%](https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/weorept.aspx?sy=2018&ey=2018&scsm=1&ssd=-1&sort=country&ds=.&br=1&c=512%2C668%2C914%2C672%2C612%2C946%2C614%2C137%2C311%2C546%2C213%2C674%2C911%2C676%2C314%2C548%2C193%2C556%2C122%2C678%2C912%2C181%2C313%2C867%2C419%2C682%2C513%2C684%2C316%2C273%2C913%2C868%2C124%2C921%2C339%2C948%2C638%2C943%2C514%2C686%2C218%2C688%2C963%2C518%2C616%2C728%2C223%2C836%2C516%2C558%2C918%2C138%2C748%2C196%2C618%2C278%2C624%2C692%2C522%2C694%2C622%2C962%2C156%2C142%2C626%2C449%2C628%2C564%2C228%2C565%2C924%2C283%2C233%2C853%2C632%2C288%2C636%2C293%2C634%2C566%2C238%2C964%2C662%2C182%2C960%2C359%2C423%2C453%2C935%2C968%2C128%2C922%2C611%2C714%2C321%2C862%2C243%2C135%2C248%2C716%2C469%2C456%2C253%2C722%2C642%2C942%2C643%2C718%2C939%2C724%2C734%2C576%2C644%2C936%2C819%2C961%2C172%2C813%2C132%2C726%2C646%2C199%2C648%2C733%2C915%2C184%2C134%2C524%2C652%2C361%2C174%2C362%2C328%2C364%2C258%2C732%2C656%2C366%2C654%2C144%2C336%2C146%2C263%2C463%2C268%2C528%2C532%2C923%2C944%2C738%2C176%2C578%2C534%2C537%2C536%2C742%2C429%2C866%2C433%2C369%2C178%2C744%2C436%2C186%2C136%2C925%2C343%2C869%2C158%2C746%2C439%2C926%2C916%2C466%2C664%2C112%2C826%2C111%2C542%2C298%2C967%2C927%2C443%2C846%2C917%2C299%2C544%2C582%2C941%2C474%2C446%2C754%2C666%2C698&s=NGDPDPC&grp=0&a=)

10. GDP per capita (current US\$) / World Bank. URL: https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.pcap.cd?most_recent_value_desc=true

11. World Economic Outlook Database / IMF. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/02/weodata/index.aspx>

12. Напрямки Угоди про асоціацію — прогрес виконання. Пульс Угоди. URL: <http://pulse.eu-ua.org/ua>

13. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

14. Ukraine Industrial Production. Trading economics. <https://tradingeconomics.com/ukraine/industrial-production>. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/tda.htm

15. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

16. Петруха С.В. Ринкова трансформація аграрного сектору економіки України: від аграрної кризи до формування підвалин реалізації глобальних цілей сталого розвитку. Агросвіт. 2017. № 18. С. 3—46.

17. Державна фіскальна служба України. URL: <http://sfs.gov.ua>

18. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua>

19. Петруха С.В. Державне антикризове регулювання аграрного сектору економіки України: монографія; Ін-т екон-правових досліджень. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 524 с.

20. Україна займає 20-те місце у світі та 11-те місце в Європі за площею сільськогосподарських угідь, зайнятих під органічним виробництвом, — Ольга Трофімцева. Урядовий портал. 2019. 2 лип. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-zajmae-20-te-misce-u-sviti-ta-11-te-misce-v-yevropi-za-ploshcheyu-silskogos>

podarskih-ugid-zajnyatih-pid-organichnim-virobnictvom-olga-trofimceva

21. USDA Scheduled Release Dates for Agency Reports and Summaries. URL: <https://www.usda.gov/media/agency-reports>

22. Звіт про результати аналізу виконання заходів з реалізації стратегії подолання бідності: затв. рішенням Рахункової палати від 11.09.2018 № 23-3. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2018/23-3_2018/Zvit_23-3_2018.pdf

23. Hardesty D. L. The Human Ecological Niche. *American Anthropologist. New Series.* 1972. Vol. 74, No. 3 P. 458-466. URL: <https://www.jstor.org/stable/671528?seq=1>

24. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

25. Economic development and the conservation of nature / United Nations. 1962. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/204288>

26. Effect of Lameness on Ovarian Activity in Postpartum Holstein Cows / E. J. Garbarino, J.A. Hernandez, J. K. Shearer, C.A. Risco. *Journal of Dairy Science.* 2004. Vol. 87 (12). P. 4123—4131. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15545374>

27. Food, Agriculture, Conservation, and Trade Act of 1990 / Congress of USA. URL: <https://www.congress.gov/bill/101st-congress/senate-bill/2830>

28. Duysterhaus, R. Sustainable promise. *Journal of Soil and Water Conservation.* 1990. Vol. 45 (1). P. 4.

29. Carter H. O. Agricultural sustainability: An overview and research assessment. *California Agriculture.* 1989. Vol. 43 (3). P. 16-18. URL: <http://calag.ucanr.edu/Archive/?article=ca.v043n-03p16>

30. Food, Agriculture, Conservation, and Trade Act of 1990. Section 2503 — Protection of Pets / USDA. URL: <https://www.nal.usda.gov/awic/public-law-101-624-food-agriculture-conservation-and-trade-act-1990-section-2503-protection>

31. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера. Москва; Наука, 1989. 261 с. URL: <http://www.spsl.nsc.ru/win/nelbib/vernadsky.pdf>

32. Тойнби А., Хантингтон С. Вызовы и ответы. Как гибнут цивилизации. URL: https://books.google.com.ua/books/about/%D0%92%D1%8B%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D1%8B_%D0%B8_%D0%BE%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%8B_%D0%9A%-%D0%B0%D0%BA_%D0%B3%D0%B8.html?id=LgUIDAAAQBAJ&printsec=frontcover&source=kp_read_button&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

33. Фраєр О.В. Перехід сільського господарства України на засади сталого розвитку: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. 2016. URL: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/dis_Fraier_web.pdf

34. Дяченко М.О., Нігородова С.А., Петруха С.В. Міжнародне фінансування для вирішення глобальних екологічних проблем у проектах сталого розвитку. *Світове господарство та міжнародні економічні відносини: сучасні трансформації та перспективи розвитку: монографія / за ред. С.Г. Мізюк.* Київ: Кондор, 2019. С. 228—244.

35. Петруха С.В. Інституціональні виклики та регуляторні загрози проєвропейській моделі сталого розвитку аграрного сектору економіки України. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Луцьк, 7 груд. 2017 р.; Луцький НТУ.* Луцьк, 2017. Ч. 1. С. 173—176.

36. Коваленко А. О. Стратегічне планування сталого розвитку України. Київ: ПрофКнига, 2018. 424 с.

37. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: вектори реального поступу: нац. доповідь / за ред. Е.М. Лібанової, М.А. Хвесика. Київ: ДУ ІЕПСП НАН України, 2017. 864 с.

38. Про Стратегію сталого розвитку "Україна — 2020": указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

39. У Комітеті з питань економічного розвитку створено Робочу групу з розробки проекту Закону "Про засади державної політики сталого розвитку України". Верховна Рада України. 2020. 28 лют. URL: <https://iportal.rada.gov.ua/news/Novyny/189875.html>

40. Про проект Комплексної програми перспективи агропромислового комплексу та розвитку сільських територій Івано-Франківської області у 2005—2010 роках та на період до 2015 року: розпорядження Івано-Франківської обласної державної адміністрації від 13.06.2005 № 267. URL: http://search.liga-zakon.ua/1_doc2.nsf/link1/IF050103.html

41. Про утворення Ради з питань розробки проекту Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні на 2015—2020 роки: наказ Міністерства аграрної політики та продоволь-

ства України від 28.01.2015 № 31. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/npa/nakaz-minagropolitiki-ukraini-pro-utvorennya-radi-z-pitan-rozrobki-proektu-edinoi-kompleksnoi-strategii-rozvitku-sil'skogo-gospodarstva-i-sil'skikh-teritoriy-v-ukraini-na-2015-2020-roki>

42. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015—2020 роки / Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1978.html

43. Питання Національної ради реформ, Дорадчої ради реформ та Виконавчого комітету реформ: указ Президента України від 13.08.2014 № 644/2014. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6442014-17529>

44. Проект Закону про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку № 9162 від 04.10.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=64742

45. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: закон України від 18.10.2005 № 2982-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>

46. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів від 17.10.2013 № 806-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>

47. Концепція стійкого розвитку сільських територій Закарпатської області на 2020-2027 рр. URL: https://carpathia.gov.ua/sites/default/files/imce/190625_ksr_oda.pdf

48. Голян В., Петруха С., Забловський А. Земельна реформа в Україні: пріоритети та інституційні передумови поглиблення. Економіст. 2017. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2017_8_6

49. Building a common vision for sustainable food and agriculture: principles and approaches / FAO. Rome, 2014. 55 p. URL: <http://www.fao.org/3/a-i3940e.pdf>

50. Factors influencing the adoption of sustainable agricultural practices in developing countries: A review / Y.S. Tey, E.Li, J. Bruwer, A.M. Abdullah, M. Brindal, A. Radam, M. M. Ismail, S. Darham. Environmental engineering and management journal. 2017. Vol. 16 (2). P. 337—349. January. URL: https://www.researchgate.net/publication/317759463_Factors_influencing_the_adoption_of_sustainable_agricultural_practices_in_developing_countries_A_review

51. Opportunities and challenges of sustainable agricultural development in China / J. Zhao, Q.

Luo, H. Deng, Y. Yan. Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci. 2008. No. 363 (1492). February 27. P. 893—904. URL: <https://dx.doi.org/10.1098/2Frstb.2007.2190>

52. The determining factors of farm sustainability in a context of growing agricultural intensification / M. Vaccar, A. Bouaziz, P. Dugue, M. Gafsi, P.-Y. Le Gal. Agroecology and Sustainable Food Systems. 2018. Vol. 43, Iss. 4. URL: <https://doi.org/10.1080/21683565.2018.1489934>

53. Roling N., Pretty J. N. Chapter 20 — Extension's role in sustainable agricultural development. URL: <http://www.fao.org/3/w5830e0m.htm>

54. Методика складання балансів попиту і пропозиції сільськогосподарської продукції та продовольства від 04.06.2004. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&isSpecial=True&id=e9e36d97-5978-460b-a69b-d178a2d463a5&title=MetodikaSkladanniaBalansivPopituIPropozitsiiSil'skogospodarskoiProduksiiTaProdovolstva>

55. Прогноз виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у 2020 році (лютий 2020 року) / [Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я., Грищенко О.Ю., Волосюк Ю.В.]; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2020. 20 с. URL: <http://www.iae.org.ua/activity/books/2771-prohnoz-vyrobnyts-tva-sil'skohospodarskoyi-produktsiyi-v-ukrayini-u-2020-rotsi-lyuty-2020-roku-lupenko-yu-o-mesel-veselyak-v-ya-hryshchenko-o-yu-volosyuk-yu-v-za-red-yu-o-lupenka-v-ya-mesel-veselyaka-k-nnts-liaer-2020-.html>

56. Фраєр О.В. Концептуальні засади сталого розвитку та їх реалізація у сільському господарстві в сучасних умовах. Український соціум. 2018. № 2 (65). С. 96—106.

57. Sustainable Development for Agriculture and Environment / ed. by J. Singh, R. Nigam, W. Hasan, A. Kumar. 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/329611518_Sustainable_Development_for_Agriculture_and_Environment

58. Михайленко О.Г. Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами в досягненні Цілей сталого розвитку: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02. Дніпро, 2018. 26 с. URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/dissertations/D08.051.03/autoreferat_5a8d9b6076509.pdf

59. Карантин в Україні: Коли в людей закінчаться гроші, — опитування. Zik. 2020. 25 берез. URL: https://zik.ua/news/ludyna/karantyn-v-ukraini-koly-v-liudei-zakinchatsia-hroshi-opytuvannia_963298

60. Coronavirus COVID-19 Global Cases by the Center for Systems Science and Engineering

(CSSE) at Johns Hopkins University (JHU). URL: <https://gisanddata.maps.arcgis.com/apps/opsdashboard/index.html#/bda7594740fd40-299423467b48e9ecf6>

References:

1. Official website of World Health Organization (2020), "Opening remarks by the WHO Director-General at a COVID-19 press briefing", available at: <https://www.who.int/ru/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-mission-briefing-on-covid-19---13-march-2020> (Accessed 7 April 2020).

2. Liga. Finansy (2020), "War on COVID-19. What amounts have different countries used to fight against coronavirus?", available at: <https://finance.liga.net/ekonomika/novosti/vlasti-raznyh-stran-vydelyayut-bespretsedentnye-summy-na-borbu-s-koronavirusom> (Accessed 7 April 2020).

3. President of Ukraine (2019), The Decree "On the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030", available at: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (Accessed 7 April 2020).

4. General Assembly (2020), "United Nations Millennium Declaration", available at: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Millennium.aspx> (Accessed 7 April 2020).

5. United Nations (2015), "Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development", available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf> (Accessed 7 April 2020).

6. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2017), "Sustainable Development Goals: Ukraine: national report", available at: http://un.org.ua/images/SDGs_National-ReportUA_Web_1.pdf (Accessed 7 April 2020).

7. Slovo i dilo (2020), "Goncharuk's resignation: current Cabinet may break "life expectancy", "anti-record". available at: <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/03/infografika/polityka/vidstavka-honcharuka-nynishnij-kabmin-mozhe-pobyty-antyrekord-po-tryvalosti-zhyttya> (Accessed 7 April 2020).

8. FAO, WFP (2018). "Monitoring food security in countries with conflict situations", available at: <http://www.fao.org/3/I8386EN/i8386en.pdf> (Accessed 7 April 2020).

9. Official website of IMF (2019), "Report for Selected Countries and Subjects", available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/weorept.aspx?>

[sy=2018&ey=2018&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=512%2C668%2C914%2C672%2C612%2C946%2C614%2C137%2C311%2C546%2C213%2C674%2C911%2C676%2C314%2C548%2C193%2C556%2C122%2C678%2C912%2C181%2C313%2C867%2C419%2C682%2C513%2C684%2C316%2C273%2C913%2C868%2C124%2C921%2C339%2C948%2C638%2C943%2C514%2C686%2C218%2C688%2C963%2C518%2C616%2C728%2C223%2C836%2C516%2C558%2C918%2C138%2C748%2C196%2C618%2C278%2C624%2C692%2C522%2C694%2C622%2C962%2C156%2C142%2C626%2C449%2C628%2C564%2C228%2C565%2C924%2C283%2C233%2C853%2C632%2C288%2C636%2C293%2C634%2C566%2C238%2C964%2C662%2C182%2C960%2C359%2C423%2C453%2C935%2C968%2C128%2C922%2C611%2C714%2C321%2C862%2C243%2C135%2C248%2C716%2C469%2C456%2C253%2C722%2C642%2C942%2C643%2C718%2C939%2C724%2C734%2C576%2C644%2C936%2C819%2C961%2C172%2C813%2C132%2C726%2C646%2C199%2C648%2C733%2C915%2C184%2C134%2C524%2C652%2C361%2C174%2C362%2C328%2C364%2C258%2C732%2C656%2C366%2C654%2C144%2C336%2C146%2C263%2C463%2C268%2C528%2C532%2C923%2C944%2C738%2C176%2C578%2C534%2C537%2C536%2C742%2C429%2C866%2C433%2C369%2C178%2C744%2C436%2C186%2C136%2C925%2C343%2C869%2C158%2C746%2C439%2C926%2C916%2C466%2C664%2C112%2C826%2C111%2C542%2C298%2C967%2C927%2C443%2C846%2C917%2C299%2C544%2C582%2C941%2C474%2C446%2C754%2C666%2C698&s=NGDPDPC&grp=0&a=](https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/weorept.aspx?sy=2018&ey=2018&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=512%2C668%2C914%2C672%2C612%2C946%2C614%2C137%2C311%2C546%2C213%2C674%2C911%2C676%2C314%2C548%2C193%2C556%2C122%2C678%2C912%2C181%2C313%2C867%2C419%2C682%2C513%2C684%2C316%2C273%2C913%2C868%2C124%2C921%2C339%2C948%2C638%2C943%2C514%2C686%2C218%2C688%2C963%2C518%2C616%2C728%2C223%2C836%2C516%2C558%2C918%2C138%2C748%2C196%2C618%2C278%2C624%2C692%2C522%2C694%2C622%2C962%2C156%2C142%2C626%2C449%2C628%2C564%2C228%2C565%2C924%2C283%2C233%2C853%2C632%2C288%2C636%2C293%2C634%2C566%2C238%2C964%2C662%2C182%2C960%2C359%2C423%2C453%2C935%2C968%2C128%2C922%2C611%2C714%2C321%2C862%2C243%2C135%2C248%2C716%2C469%2C456%2C253%2C722%2C642%2C942%2C643%2C718%2C939%2C724%2C734%2C576%2C644%2C936%2C819%2C961%2C172%2C813%2C132%2C726%2C646%2C199%2C648%2C733%2C915%2C184%2C134%2C524%2C652%2C361%2C174%2C362%2C328%2C364%2C258%2C732%2C656%2C366%2C654%2C144%2C336%2C146%2C263%2C463%2C268%2C528%2C532%2C923%2C944%2C738%2C176%2C578%2C534%2C537%2C536%2C742%2C429%2C866%2C433%2C369%2C178%2C744%2C436%2C186%2C136%2C925%2C343%2C869%2C158%2C746%2C439%2C926%2C916%2C466%2C664%2C112%2C826%2C111%2C542%2C298%2C967%2C927%2C443%2C846%2C917%2C299%2C544%2C582%2C941%2C474%2C446%2C754%2C666%2C698&s=NGDPDPC&grp=0&a=) (Accessed 7 April 2020).

10. Official website of the World Bank (2020), "GDP per capita (current US\$)", available at: https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.pcap.cd?most_recent_value_desc=true (Accessed 7 April 2020).

11. Official website of IMF (2020), "World Economic Outlook Database", available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/02/weodata/index.aspx> (Accessed 7 April 2020).

12. Pul's Uhody (2020), "The directions of the Association Agreement are the progress of implementation", available at: <http://pulse.eu-ua.org/ua> (Accessed 7 April 2020).

13. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), "Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community, and their Member States, of the other part", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (Accessed 7 April 2020).

14. Trading economics (2020), "Ukraine Industrial Production", available at <https://tradingeconomics.com/ukraine/industrial-production> (Accessed 7 April 2020).

15. Official website of State Statistics Service of Ukraine (2020), available at <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 7 April 2020).

16. Petrukha, S. V. (2017), "Market transformation of agricultural sector of Ukraine's economy: from agricultural crisis to formation the basis for achievement the Global Sustainable Development Goals", *Agrosvit*, No. 18, pp. 3—46.

17. Official website of State Fiscal Service of Ukraine (2020), available at: <http://sfs.gov.ua/> (Accessed 7 April 2020).

18. Information-analytical portal of AIC of Ukraine (2020), available at: <https://agro.me.gov.ua/ua> (Accessed 7 April 2020).

19. Petrukha, S. V. (2018), *Derzhavne antykrizove rehuliuвання аhrарноho сектору економiky Украйны [State anti-crisis regulation of the agrarian sector of the Ukrainian economy]*, *Tsentru chbovoi literatury*, Kyiv.

20. Government portal (2019), "Ukraine ranks 20th in the world and 11th in Europe in terms of agricultural land occupied by organic production — Olga Trofimtseva", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-zajmaye-20-temisce-u-sviti-ta-11-te-misce-v-yevropi-za-ploshcheyu-silskogospodarskih-ugid-zajnyatih-pid-organichnim-virobnictvom-olga-trofimceva> (Accessed 7 April 2020).

21. Official website of USDA (2020), "Scheduled Release Dates for Agency Reports and Summaries", available at: <https://www.usda.gov/media/agency-reports> (Accessed 7 April 2020).

22. Accounting Chamber (2018), "Report on the results of the analysis of the implementation of measures to implement the Poverty Reduction Strategy", available at: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2018/23-3_2018/Zvit_23-3_2018.pdf (Accessed 7 April 2020).

23. Hardesty, D. L. (1972), "The Human Ecological Niche", *American Anthropologist*, New Series, [Online], vol. 74, no. 3, pp. 458—466, available at: <https://www.jstor.org/stable/671528?seq=1> (Accessed 7 April 2020).

24. World Commission on Environment and Development (2020), Report "Our Common Future", available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> (Accessed 7 April 2020).

25. United Nations (1962), "Economic development and the conservation of nature", available at: <https://digitallibrary.un.org/record/204288> (Accessed 7 April 2020).

26. Garbarino, E. J. Hernandez, J. A. Shearer, J. K. and Risco, C. A. (2004), "Effect of Lameness on Ovarian Activity in Postpartum Holstein Cows", *Journal of Dairy Science*, [Online], vol. 87 (12), pp. 4123—4131, available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15545374> (Accessed 7 April 2020).

27. Congress of USA (1990), "Food, Agriculture, Conservation, and Trade Act of 1990", available at: <https://www.congress.gov/bill/101st-congress/senate-bill/2830> (Accessed 7 April 2020).

28. Duesterhaus, R. (1990), "Sustainable promise", *Journal of Soil and Water Conservation*, vol. 45 (1), p. 4.

29. Carter, H. O. (1989), "Agricultural sustainability: An overview and research assessment", *California Agriculture*, [Online], vol. 43, no. 3, pp. 16—18, available at: <http://calag.ucanr.edu/Archive/?article=ca.v043n03p16> (Accessed 7 April 2020).

30. Official website of USDA (2020), "Food, Agriculture, Conservation, and Trade Act of 1990. Section 2503 — Protection of Pets", available at: <https://www.nal.usda.gov/awic/public-law-101-624-food-agriculture-conservation-and-trade-act-1990-section-2503-protection> (Accessed 7 April 2020).

31. Vernadskij, V. I. (1990), *Biosfera i noosfera [Biosphere and noosphere]*, [Online], Nauka, Moscow, Russia, available at: <http://www.spsl.nsc.ru/win/nelbib/vernadsky.pdf> (Accessed 7 April 2020).

32. Tojnbi, A. and Hantington, S. (2016), "Challenges and answers. How civilizations perish", [Online], available at: https://books.google.com.ua/books/about/%D0%92%D1%8B%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D1%8B_%D0%B8_%D0%BE%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%8B_%D0%9A%D0%B0%D0%BA_%D0%B3%D0%B8.html?id=LgUIDA-AAQBAJ&printsec=frontcover&source=kp_read_button&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (Accessed 7 April 2020).

33. Fraier, O. V. (2016), "Transition of agriculture of Ukraine to the principles of sustainable development", Abstract of Ph.D. dissertation, [Online], available at: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/dis_Fraier_web.pdf (Accessed 7 April 2020).

34. Diachenko, M. O. Nihorodova, S. A. and Petrukha, S. V. (2019). "International funding to address global environmental issues in sustainable development projects", *Svitove hospodarstvo ta mizhnarodni ekonomichni vidnosyny: suchasni transformatsii ta perspektyvy rozvytku [World Economy and International Economic Relations:*

Current Transformations and Prospects for Development], Kondor, Kyiv, Ukraine, pp. 228—244.

35. Petrukha, S. V. (2017). "Institutional challenges and regulatory threats to the pro-European model of sustainable development of the agrarian sector of Ukraine's economy", Mizhnarodna naukova-praktychna internet-konferentsiia. Aktual'ni problemy upravlinnia sotsial'no-ekonomichnymy systemamy [International scientific-practical Internet conference. World Economy and International Economic Relations: Current Transformations and Prospects for Development], NTU, Lutsk, Ukraine, vol. I, pp. 173—176.

36. Kovalenko, A. O. (2018), Stratehichne planuvannya staloho rozvytku Ukrainy [Strategic planning for sustainable development of Ukraine], ProfKnyga, Kyiv, Ukraine.

37. Libanova, E. M. and Hvesyk, M. A. (2017), Sotsial'no-ekonomichnyj potentsial staloho rozvytku Ukrainy ta ii rehioniv: vektory real'noho postupu: natsional'na dopovid' [Socio-economic potential for sustainable development of Ukraine and its regions: vectors of real progress: national report], IESPR NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

38. President of Ukraine (2015), The Decree "About Ukraine 2020 Sustainable Development Strategy", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (Accessed 7 April 2020).

39. Official website of Verkhovna Rada of Ukraine (2020), "The Committee on Economic Development established a Working Group to draft the Law on the Principles of State Policy for Sustainable Development of Ukraine", available at: <https://iportal.rada.gov.ua/news/Novyny/189875.html> (Accessed 7 April 2020).

40. Ivano-Frankivsk Regional State Administration (2005), Decree "On the Project of the Integrated Perspective Program for Agro-Industrial Complex and Rural Development of Ivano-Frankivsk Oblast in 2005-2010 and for the Period up to 2015", available at: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/IF050-103.html (Accessed 7 April 2020).

41. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2015), "Order "On the Establishment of the Council for the Development of the Draft Integrated Strategy for the Development of Agriculture and Rural Territories in Ukraine for 2015—2020", available at: <https://agro.me.gov.ua/ua/npa/nakaz-minagropolitiki-ukraini-pro-utvorennya-radi-z-pitan-rozrobki-proektu-edinoi-kompleksnoi-strategii-rozvitku-silskogo-gospodarstva-i-silskikh-teritoriy-v-ukraini-na-2015-2020-roki> (Accessed 7 April 2020).

42. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2015), "The only comprehensive strategy and action plan for agriculture and rural development in Ukraine for 2015—2020", available at: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/NT1978.html (Accessed 7 April 2020).

43. President of Ukraine (2014), The Decree "Questions from the National Reform Council, the Advisory Council on Reforms and the Executive Committee on Reform", available at: <https://www.president.gov.ua/documents/6442014-17529> (Accessed 7 April 2020).

44. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), "Draft Law on Fundamental Principles of State Agrarian Policy and State Rural Development Policy", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=64742 (Accessed 7 April 2020).

45. Verkhovna Rada of Ukraine (2005), The Law of Ukraine "On the basic principles of state agricultural policy for the period up to 2015", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15> (Accessed 7 April 2020).

46. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), The Decree "On approval of the Strategy for the development of the agricultural sector for the period up to 2020", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80> (Accessed 7 April 2020).

47. Official website of Transcarpathian Regional State Administration (2020), "The concept of sustainable development of rural territories of Transcarpathian region for 2020-2027", available at: https://carpathia.gov.ua/sites/default/files/imce/190625_ksr_oda.pdf (Accessed 7 April 2020).

48. Golyan, V. Petrukha, S. and Zablovskiy, A. (2017), "Land reform in Ukraine: priorities and institutional prerequisites for deepening", *Ekonomist*, [Online], vol. 8, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2017_8_6 (Accessed 7 April 2020).

49. FAO (2014), Building a common vision for sustainable food and agriculture: principles and approaches, [Online], Rome, available at: <http://www.fao.org/3/a-i3940e.pdf> (Accessed 7 April 2020).

50. Tey, Y. S. Li, E. Bruwer, J. Abdullah, A. M. Brindal, M. Radam, A. Ismail, M. M. and Darham, S. (2017), "Factors influencing the adoption of sustainable agricultural practices in developing countries: A review", *Environmental engineering and management journal*, [Online], vol. 16 (2), pp. 337—349, available at: https://www.researchgate.net/publication/317759463_Factors_

influencing_the_adoption_of_sustainable_agricultural_practices_in_developing_countries_A_review (Accessed 7 April 2020).

51. Zhao, J. Luo, Q. Deng, H. and Yan, Y. (2008), "Opportunities and challenges of sustainable agricultural development in China", *Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci*, [Online], vol. 363 (1492), pp. 893—904, available at: <https://dx.doi.org/10.1098%2Frstb.2007.2190> (Accessed 7 April 2020).

52. Baccar, M. Bouaziz, A. Dugue, P. Gafsi, M. and Le Gal P.-Y. (2018), "The determining factors of farm sustainability in a context of growing agricultural intensification", *Agroecology and Sustainable Food Systems*, [Online], vol. 43, no. 4, available at: <https://doi.org/10.1080/21683565.2018.1489934> (Accessed 7 April 2020).

53. Roling, N. and Pretty, J. N. (2020), "Chapter 20 — Extension's role in sustainable agricultural development", available at: <http://www.fao.org/3/w5830e0m.htm> (Accessed 7 April 2020).

54. Ministry of Economy and European Integration of Ukraine (2004), "The method of drawing up balances of supply and demand for agricultural products and food", available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&isSpecial=True&id=e9e36d97-5978-460b-a69b-d178a2d463a5&title=-MetodikaSkladanniaBalansivPopituIPropozitsiiSilskogospodarskoiProduktsiiTaProdovolstva> (Accessed 7 April 2020).

55. Lupenko, Yu. O. Mesel'-Veseliak, V. Ya. Hryshchenko, O. Yu. and Volosiuk, Yu. V. (2020), *Prohnoz vyrobnytstva sil's'kohospodars'koi produktsii v Ukraini u 2020 rotsi (liutyj 2020 roku)* [Forecast of agricultural production in Ukraine in 2020 (February 2020)], [Online], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine, available at: <http://www.iae.org.ua/activity/books/2771-prohnoz-vyrobnytstva-silskogospodarskoyi-produktsiyi-v-ukrayini-u-2020-rotsi-lyutyj-2020-roku-lupenko-yu-o-mesel-veselyak-v-ya-hryshchenko-o-yu-volosyuk-yu-v-za-red-yu-o-lupenka-v-ya-mesel-veselyaka-k-nnts-liaer-2020-.html> (Accessed 7 April 2020).

56. Fraier, O. V. (2018), "Conceptual basics of sustainable development and their implementation in agriculture in modern conditions", *Ukr. socium*, vol. 2 (65), pp. 96—106.

57. Singh, J. Nigam, R. Hasan, W. and Kumar, A. (2018), *Sustainable Development for Agriculture and Environment*, [Online], available at: https://www.researchgate.net/publication/329611518_Sustainable_Development_for_Agriculture_and_Environment (Accessed 7 April 2020).

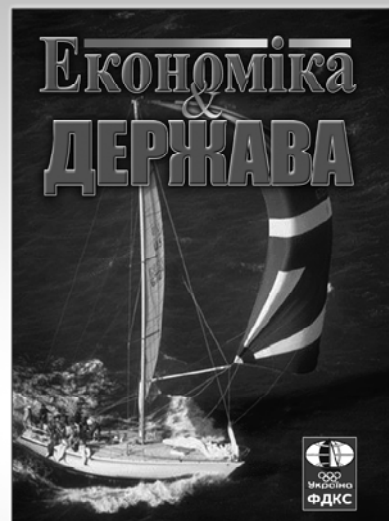
58. Myhailenko, O. H. (2018), "International agricultural trade in achieving the Sustainable Development Goals, Ph. D. Thesis", [Online], available at: http://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/dissertations/D08.051.03/autoreferat_5a8d9-b6076509.pdf (Accessed 7 April 2020).

59. Zik (2020), "Quarantine in Ukraine: When people run out of money — polls". available at: https://zik.ua/news/ludyna/karantyn_v_ukraini_koly_v_liudei_zakinchatsia_hroshi_opytuvannia_963298 (Accessed 7 April 2020).

60. Center for Systems Science and Engineering (CSSE) at Johns Hopkins University (JHU) (2020), "Coronavirus COVID-19 Global Cases", available at: <https://gisanddata.maps.arcgis.com/apps/opsdashboard/index.html#/bda7594740fd40299423467b48e9ecf6> (Accessed 7 April 2020).

Стаття надійшла до редакції 08.04.2020 р.

Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності – **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73